

Chip, cip, click

*O perspectivă creștină
asupra noilor tehnologii*

editura
Σοφία

București

Cuprins

Introducere	5
Chip și asemănare	15
Cutia Pandorei	31
Ecranul, drogul disimulat.	41
Plăcere și calcul utilitarist	55
Click-cârlig	67
„Inocența” like-urilor	79
Recuperarea atenției	91
Nemurirea digitală și viața veșnică	105
Persoana umană, autoportretul digital și cel duhovnicesc	123
Cine este aproapele meu în era digitală?	141
Comunicare fără comuniune	151
Internetul între teologie și tehnologie	163
Inteligența artificială și inteligența inimii	183
Asfixierea inteligenței prin suprainformație	195
Notificări fără „ciripeli”	205
Viața ca un afiș	217
Educația media și cetățenia digitală.	229
Restaurare, resetare, înnoire.	239
Perspective	253
<i>Bibliografie</i>	263

Chip și asemănare

Una dintre definițiile omului este cea pe care o știm cu toții: ființă care aspiră la autodepășire, care tinde spre ceva ce este mai mareț decât ea. Punctul de plecare în înțelegerea unei asemenea aspirații este lectura textului biblic, de unde aflăm că omul, bărbat și femeie, a fost creat după „chipul lui Dumnezeu”: „Și a zis Dumnezeu: «Să facem om după chipul și după asemănarea Noastră, ca să stăpânească peștii mării, păsările cerului, animalele domestice, toate vietățile ce se târăsc pe pământ și tot pământul!» Și a făcut Dumnezeu pe om după chipul Său; după chipul lui Dumnezeu l-a făcut; a făcut bărbat și femeie” (*Facerea 1, 26-27*). Momentul acesta este apoteoza Creației, deoarece *Dumnezeu a văzut*. „Și a privit Dumnezeu toate câte a făcut și iată erau bune foarte. Și a fost seară, și a fost dimineață: ziua a șasea” (*Facerea 1, 31*).

Așadar, reținem că omul este creat după chipul lui Dumnezeu. În ființa sa sunt înscrise calitățile dumnezeiești, dragostea fiind sinteza lor; iubirea este originară, nu păcatul, libertatea este originară, nu alienarea, bucuria, nu amărăciunea, sănătatea, nu boala. Crearea omului după chipul lui Dumnezeu ne plasează într-o relație cu El, iar asemănarea ne dă o orientare, o perspectivă de creștere, care presupune cooperare, un acord

între două libertăți. „Omul, chip al lui Dumnezeu” ne descoperă un extraordinar paradox: atotputernicia Creatorului față în față cu libertatea omului, care nu-și poate avea sursa decât în izvorul vieții autentice cu Dumnezeu: „Ideea de libertate este una dintre ideile centrale ale creștinismului. Fără ea, crearea lumii, căderea și mântuirea ar fi de neînțeles, iar credința, inexplicabilă... Spiritul de libertate inundă evangheliile și epistolele apostolice¹”.

Omul creat după chipul lui Dumnezeu este purtătorul propriei sale libertăți „pentru că divinul este transcendent omului și, în același timp, divinul este unit tainic cu omul”². Chipul lui Dumnezeu în om este fundamentul libertății sale. Nu suntem creați liberi, ci avem capacitatea de a deveni. Tot despre libertatea noastră, Paul Evdokimov afirmă: „Libertatea este bucurie și suferință, și de aceea se poate transforma în rău... Heteronomia³ oprimă libertatea, autonomia îl conduce pe om până la divinizarea arbitrariului, de unde se va scufunda în demoniac. Omul va descoperi adevărata libertate prin acceptarea liberă și creatoare a teonomiei⁴, pentru că în Dumnezeu se poate regăsi⁵”.

Aceasta dă sens existenței noastre și face din fiecare om un călător, un pelerin către propria persoană, pe dru-

¹ Nicolas BERDIAEV, *Esprit et liberté*, Éd. Desclée de Brouwer, Paris, 1984, p. 125.

² Idem, *De l'esclavage et de la liberté de l'homme*, Éd. Desclée de Brouwer, Paris, 1992, p. 48.

³ În filosofie, heteronomia definește o situație sau o acțiune guvernată nu de legi proprii, ci de legi impuse din afară.

⁴ Teonomia descrie în etica creștină prezentarea acțiunilor în temelul legilor lui Dumnezeu ca autoritate.

⁵ Paul EVDOKIMOV, *Dostoïevski et le problème du mal*, Éd. de Corlevour, 2014, p. 111.

mul spre asemănare. Dumnezeu a creat omul după chipul Său, cu capacitatea de a-I semăna. Din referatul biblic „Și a făcut Dumnezeu pe om după chipul Său; după chipul lui Dumnezeu l-a făcut; a făcut bărbat și femeie” reținem și capacitatea de a deveni, într-o dinamică a unei creșteri pentru a atinge deplina maturitate.

O definiție a chipului lui Dumnezeu întipărit în om și o implicare a nemuririi omului în această calitate a lui ne-a lăsat Sfântul Atanasie cel Mare. El spune mai întâi că Dumnezeu a dat omului nu numai existența, ci și capacitatea de cunoaștere. De aceea „le-a dăruit oamenilor ceva mai mult, adică nu i-a creat pur și simplu ca pe niște animale neraționale (necuvântătoare), ci i-a făcut după chipul Său, împărtășindu-le ceva și din puterea Cuvântului (Logosului) Său, pentru ca, fiind ca un fel de umbre ale Cuvântului (Logosului) Său și fiind raționali (cuvântători), să se poată menține pururea în fericire, trăind în rai viața cea adevărată, și anume cea a sfinților. Ființa lor s-a corupt însă când s-au făcut răi. Atunci au căzut în afara vieții din rai, în moarte și stricăciune”¹. „Căci călcarea poruncii (ieșirea din comuniunea cu Dumnezeu) i-a atras la starea cea după fire, ca așa cum neexistând au fost aduși la existență, așa să suporte, precum se cuvine, și stricăciunea spre neființă în cursul timpului. Căci dacă având odată drept fire neființa, prin prezența și iubirea de oameni ale Cuvântului, au fost chemați la existență, în mod firesc, golindu-se ei de gândul la Dumnezeu și întorcându-se spre cele ce nu sunt – căci cele rele sunt

¹ Sfântul ATANASIE CEL MARE, *Tratat despre întruparea Cuvântului și despre arătarea Lui nouă, prin trup I*, 3, în *Scrieri, Partea I*, trad. Pr. Dumitru Stăniloae, col. „Părinți și Scriitori Bisericești”, vol. 15, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1987, pp. 92-93.

LIBRIS | We know

cele ce nu sunt, iar cele bune sunt cele ce sunt –, odată ce s-au despărțit de Dumnezeu, Care este, s-au golit și de existență. De aceea, desfăcându-se, rămân în moarte și în stricăciune. Căci omul este după fire muritor, ca unul ce a fost făcut din cele ce nu sunt (din nimic). Dar pentru asemănarea lui cu Cel Ce este, pe care ar fi putut-o păstra prin gândirea la El, ar fi slăbit stricăciunea după fire și ar fi rămas nestrucăcios.”¹

Din aceste citate, relativ lungi, putem observa că omul rămâne nemuritor atunci când este dornic de cunoaștere, când trăiește cu conștiința că are mereu ceva nou de aflat, adică atunci când se află în legătură cu Dumnezeu cel veșnic, nu în monotonia unei esențe supuse aceluiași legi, ci în comuniune cu Cel Care i Se descoperă în adâncul sufletului său. De aceea, cunoașterea lui Dumnezeu, ca realitate reînnoită, nesupusă repetiției, este cunoașterea Lui ca realitate personală. Numai iubindu-L pe Dumnezeu și având convingerea că este iubit de El, omul înaintează într-o viață de care nu se satură niciodată.

La rândul său, Sfântul Irineu de Lyon, născut la Smirna și devenit episcop la Lyon în 175, ucenic al lui Policarp, și alți părinți după el² au arătat că omul nu a fost creat perfect, ci în vederea perfecțiunii: „Era un copil care trebuia să crească pentru a atinge perfecțiunea sa.”³ Dacă chipul este actual, asemănarea urmează a fi reali-

¹ *Ibidem.*

² Clement Alexandrinul (secolele al II-lea-al III-lea), Origen (secolele al II-lea-al III-lea), Sfântul Diadoh al Foticeii (secolul al V-lea), Sfântul Maxim Mărturisitorul (secolele al VI-lea-al VII-lea) și Sfântul Ioan Damaschin (secolele al VII-lea-al VIII-lea).

³ IRÉNÉE de LYON, *La prédication des apôtres et ses preuves ou la foi chrétienne*, col. „Les Pères dans la foi”, 12, Éd. Desclée de Brouwer, Paris, 1977, p. 28.

zată. Chipul se raportează la constituirea naturii, asemănarea depinde de libertatea și voința personală. Prin libertatea sa, omul devine asemănător lui Dumnezeu.

Chipul comportă facultăți care trebuie orientate spre Dumnezeu. De aceea, drumul spre asemănare începe cu actualizarea conștientă a potențialității chipului. Prin dinamica acestei amprente, omul poate atinge îndumnezeirea, adică trăiește în comuniune deplină cu Dumnezeu. Nu numai pentru a reflecta lumina, ci pentru a deveni lumină prin participare. Crearea omului după chipul lui Dumnezeu înseamnă că în noi se reflectă frumusețea dumnezeiască, viața ne vine din adâncul nostru, iar boala, din exterior spre interior. De aceea, viața spirituală este o căutare a originii noastre și se trăiește ca o întoarcere către partea cea mai intimă a persoanei umane. Este esențial ca omul să regăsească memoria sa originară, sensul și gustul vieții.

În ceea ce privește asemănarea cu Dumnezeu, singura cale este *agape*¹: „Și noi am cunoscut și am crezut iubirea pe care Dumnezeu o are către noi. Dumnezeu este iubire și cel ce rămâne în iubire rămâne în Dumnezeu și Dumnezeu rămâne întru el” (*I Ioan* 4, 16). De aceea, Iisus Hristos rezumă întreaga Sa învățătură în iubirea de Dumnezeu și de aproapele, cele două fiind legate una de

¹ *Agape* (gr. *agapé*) este cea mai importantă virtute a creștinilor (v. *I Corinteni* 13, 1-3), deoarece Dumnezeu Însuși este iubire (v. *I Ioan* 4, 8). Iubirea a determinat modul de viață personală și colectivă a creștinilor. Ca semn de iubire reciprocă și de solidaritate, creștinii se întâlneau pentru mese comune numite *agape*, care aveau loc înaintea sau în legătură cu Liturghia, dar separate de aceasta. Creștinii „întind masă comună” (*Epistola către Diognet* V, I-VI, 10), căci ei iubesc pe toți. Cf. Preot prof. dr. Ion Bria, *Dicționar de teologie ortodoxă*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994.

cealaltă: „Și aceasta este porunca Lui: să credem întru numele lui Iisus Hristos, Fiul Său, și să ne iubim unul pe altul, precum ne-a dat poruncă. Cel ce păzește poruncile Lui rămâne în Dumnezeu și Dumnezeu în el; și prin aceasta cunoaștem că El rămâne în noi, din Duhul pe care ni l-a dat” (I Ioan 3, 23-24). În texte din Vechiul Testament întâlnim deja invitația de a renunța la ură, violență și răz bunare, pentru a ajunge la iubirea aproapei: „Să nu te răz buni cu mâna ta și să nu ai ură asupra fiilor poporului tău, ci să iubești pe aproapele tău ca pe tine însuși. Eu sunt Domnul Dumnezeu vostru” (Leviticul 19, 18).

Această iubire, înțeleasă exclusiv ca *agape*, este aceea pe care au arătat-o toți sfinții. Ea le-a dat sens și vocație: o viață închinată lui Dumnezeu, o viață în slujba aproapei. Mai adăugăm ceva esențial: *agape* nu este destinată numai sfinților, ci este arhetipul dat tuturor ucenicilor lui Hristos: „Întru aceasta vor cunoaște toți că sunteți ucenicii Mei, dacă veți avea dragoste unii față de alții” (Ioan 13, 35).

În *Faptele Apostolilor* se reamintește că primii ucenici ai Mântuitorului au știut să arate această dragoste: „Iar inima și sufletul mulțimii celor ce au crezut erau una și nici unul nu zicea că este al său ceva din averea sa, ci toate le erau de obște” (Fapte 4, 32).

Pentru Sfântul Apostol Petru, „chipul și asemănarea cu Dumnezeu” înseamnă nici mai mult, nici mai puțin decât calea sfințeniei, descoperită încă din Vechiul Testament: „Vorbește la toată obștea fiilor lui Israel și le zi: Fiți sfinți, că Eu, Domnul Dumnezeu vostru, sunt sfânt” (Leviticul 19, 2). Această cale ne invită să renunțăm la poftele moștenite de natura noastră, pentru a discerne

promisiunea și speranța conținute de Revelație: „Ci, după Sfântul Care v-a chemat pe voi, fiți și voi înșivă sfinți în toată petrecerea vieții. Că scris este: «Fiți sfinți, pentru că Eu sunt Sfânt»” (*I Petru* 1, 15-16).

Teologia răsăriteană vorbește de o viziune pozitivă și empatică a omului, care nu se naște perfect și a cărui vocație este aceea de a progresa urmându-L pe Hristos: „Iisus i-a zis: Eu sunt Calea, Adevărul și Viața. Nimeni nu vine la Tatăl Meu decât prin Mine” (*Ioan* 14, 6) și astfel să atingă viața veșnică.

Noțiunea de transmitere a păcatului original este străină Părinților de limbă greacă, aceștia, în marea lor majoritate, urmând afirmațiile Sfântului Irineu de Lyon: „Păcatul lui Adam a fost un început al coruperii naturii umane, care se manifesta înainte de toate în mortalitatea ereditară... Participarea la dumnezeire i-a dat lui Adam nemurirea, pentru că el nu era nemuritor prin natură, ci prin har.”¹

Astfel este înțeles scopul lui Dumnezeu: îndumnezeirea omului. Prin lucrarea mântuitoare și salvatoare a lui Hristos, a fost condamnat păcatul, nu păcătosul, și astfel omul poate spera ca într-o zi să ajungă la asemănarea cu Dumnezeu.

Atenți la textul biblic, Părinții Bisericii au abordat problema chipului și asemănării în mod diferit: unii au făcut distincție între chip și asemănare, alții le-au confundat. De fapt, este vorba de un curent de gândire similar, ei încercând să explice textul din *Facerea* 1, 26, unde cele două cuvinte sunt folosite împreună, într-un paralelism biblic. La prima vedere pare o confuzie, pentru că

¹ John MEYENDORFF, *Le Christ dans la théologie byzantine*, Éd. du Cerf, Paris, 1969, p. 192.

în următorul verset din *Facerea* 1, 27 nu mai regăsim cuvântul *asemănare*. De aceea, Părinții, atenți la folosirea cuvintelor, au interpretat cele două versete astfel: omul a fost creat după chipul lui Dumnezeu cu posibilitatea de a deveni asemenea lui Dumnezeu: „Iubiților, acum suntem fii ai lui Dumnezeu și ce vom fi nu s-a arătat până acum. Știm că dacă El Se va arăta, noi vom fi asemenea Lui, fiindcă Îl vom vedea cum este” (*I Ioan* 3, 2).

Sfântul Irineu de Lyon nu face distincție și spune că noi am fost creați în Adam după chip și asemănare, pe care le-am pierdut prin păcat, dar nu definitiv; ne însănătoșim prin Hristos. „Așadar, prin faptul că s-a demonstrat în mod limpede că Cuvântul – Care era la început la Dumnezeu, prin Care toate s-au făcut, Care era mereu prezent neamului omenesc –, unindu-Se în vremurile din urmă, în momentul prestabilit de Tatăl, cu zidirea Lui, S-a făcut om pătimitor, a fost respinsă orice obiecție a celor ce spun: dacă, prin urmare, Hristos S-a născut în acel moment, atunci El nu exista mai înainte. Într-adevăr, noi am demonstrat că Fiul lui Dumnezeu nu a început să existe în acel moment, pentru că El era dintotdeauna la Tatăl; dar, atunci când S-a întrupat și S-a făcut om, El a recapitulat în Sine lunga istorie a oamenilor, pentru ca ceea ce pierduserăm în Adam, adică faptul de a fi chipul și asemănarea lui Dumnezeu, să redobândim în Hristos Iisus.”¹

Inspirat indirect din învățătura Sfinților Apostoli și mai ales din cea a Sfântului Ioan, Sfântul Irineu subliniază natura și vocația omului de a deveni chip și asemă-

¹ Sfântul IRINEU DE LYON, *Împotriva ereziilor. Combatere și răsturnare a gnozei cu nume mincinos*. Cartea a III-a, trad. Petru Molodeț, col. „Credința Ortodoxă”, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2018, p. 187.

nare: „După natură, suntem toți fiii lui Dumnezeu, pentru simplul motiv că am fost creați de El...”¹

Tot Sfântul Irineu ne arată profunđa sa empatie pentru om, considerat cu slăbiciunile sale drept un copil mic, spre deosebire de Fericitul Augustin, care dezvoltă o viziune defetistă, considerând că omul a fost condamnat de păcatul originar, ceea ce nu poate fi compatibil cu Evanghelia, „vestea cea nouă”. Sfântul Irineu ne arată, conform unei viziuni evoluționiste, că omul este chemat să evolueze pentru a crește spiritual, astfel încât să ajungă la chip și asemănare în Iisus Hristos, prin lucrarea Duhului Sfânt.

„Astfel, Dumnezeu, la început, a creat pe om pentru darurile sale; a făcut alegerea patriarhilor în vederea mântuirii; a format poporul dinainte, învățându-i pe cei neștiutori să urmeze lui Dumnezeu; El îi învață pe profeți, obișnuind omul de pe acest pământ să-și poarte Duhul și să fie în comuniune cu Dumnezeu.”²

De aceea, Adam și Eva nu pot fi definitiv condamnați pentru o acțiune în care ei sunt actori și victime, în urma căreia instigatorul Satana este blestemat de Dumnezeu: „Zis-a Domnul Dumnezeu către șarpe: «Pentru că ai făcut aceasta, blestemat să fii între toate animalele și între toate fiarele câmpului; pe pânțelele tău să te târăști și țărână să mănânci în toate zilele vieții tale!»” (*Facerea* 3, 14).

¹ IRÉNÉE de LYON, *Contre les hérésies*, IV, t. I, trad. Adelin Rousseau et al., col. *Sources Chrétiennes*, vol. 100, Éd. du Cerf, Paris, 1965, p. 987. Sfântul Irineu ocupă un loc special, unic, în istoria și tradiția creștină ale Orientului și Occidentului: el este martorul Tradiției apostolice în sensul literal al termenului, este reprezentantul nu numai al Orientului sau al Occidentului, ci al unei tradiții creștine comune. De aceea, el are și astăzi o actualitate eclezială specială. Vezi și Boris BOBRINSCOY, *Le Mystère de la Trinité*, Éd. du Cerf, Paris, 1996, p. 206.

² *Ibidem*, IV, 14, 2, p. 543.

LIBRIS

We know

„Aici poate avem ceva de spus: De ce Dumnezeu nu a făcut pe om perfect de la început?... Oamenii sunt mai jos decât perfecțiunea: căci, atât cât sunt copii, ei nu sunt nici obișnuiți, nici exersați în conduita perfectă.”¹

Omul este mai întâi imaginea Verbului, a Logosului, o ființă înzestrată cu gândire și vorbire, spre deosebire de celelalte vietăți. În plus, omul are vocația de a procrea și a stăpâni pământul: „Și Dumnezeu i-a binecuvântat, zicând: «Creșteți și vă înmulțiți și umpleți pământul și-l supuneți; și stăpâniți peste peștii mării, peste păsările cerului, peste toate animalele, peste toate vietățile ce se mișcă pe pământ și peste tot pământul!»” (*Facerea* 1, 28).

Omul este creat de Dumnezeu cu potențialitatea de a deveni ceea ce este. Inițial, chipul este germenul perfecțiunii, dar prin creșterea și „înțelegerea” legăturii lui cu Dumnezeu, se dezvoltă și conținutul imaginii. Este, de fapt, plenitudinea de Viață, care angajează viața în trup, viața în Duh, spirituală și sfântă, care îl ajută pe om să Îl vadă pe Dumnezeu. Practic, vocația noastră este să devenim chip și asemănare.

Creșterea și dinamica trecerii de la chip la asemănare sunt tematizate și în alte texte ale lui Irineu de Lyon, prin articularea distincției între chip și asemănare cu trilogia antropologică paulină a trupului, sufletului și duhului: „Însuși Dumnezeu păcii să vă sfințească pe voi desăvârșit, și întreg duhul vostru, și sufletul, și trupul să se păzească fără de prihană întru venirea Domnului nostru Iisus Hristos” (*I Tesaloniceni* 5, 23).

În acest sens, Irineu ne spune: „Dumnezeu va fi slăvit în lucrare prin modelul Său... Omul perfect este ames-

¹ *Ibidem*, IV, 38, 1, p. 944.